

ERASMUS, VAN BELANG VOOR DE PSYCHIATRIE?

door Dr. R. J. VAN HELSDINGEN te Hilversum

De meesten van ons zullen bij de naam van Erasmus vage herinneringen aan een geleerde middeleeuwer hebben, die zich verzet heeft tegen de kerk en die de Lof der Zotheid schreef.

Deze Lof der Zotheid, de *Eloge de la Folie* was voor Franse psychiaters reden om na te gaan wat Erasmus over de 'Folie' te zeggen had. P. Delmas-Marsallet ('Eloge d'Erasmus par la Folie') komt tot de voor de hand liggende conclusie dat deze Folie niets met krankzinnigheid te maken had, doch slechts de belachelijkheid op het oog heeft van de mens die zich belangrijk voelt en hooggestemde doeleinden nastreeft en in zijn eenzijdigheid zijn eigen betrekkelijkheid niet ziet. De mens in zijn eerzuchtig streven ziet zijn eigen dwaasheid niet. De Hollandse vertaling in: 'Zotheid', geeft de juiste bedoeling weer en voorkomt misvattingen welke door de Franse vertaling Folie gemakkelijk ontstaan. De oorspronkelijke titel was: *Laus stultitiae*, ook wel *Moriae encomium*. Uiteraard schreef Erasmus in het Latijn, de wetenschappelijke taal van de Middeleeuwen, die internationaal was en over geheel Europa gelezen werd. De pas uitgevonden drukpers heeft een grote communicatie in Europa mogelijk gemaakt.

De *Laus stultitiae* heeft een enorm succes gehad. Nog tijdens het leven van Erasmus beleefde het 48 drukken en het werk dat slechts tijdens enkele dagen van een spitaanval als verstrooiing en in speelse trant geschreven werd, maakte Erasmus in een slag beroemd. Beroemd en berucht, want door allerlei groepen van zich belangrijk voelende mensen in hun belachelijkheid te tonen, haalde Erasmus zich veel vijandschap op de nek; maar een ieder die zich belachelijk gemaakt voelde kon op zijn beurt ook weer genieten van de komische wijze waarop anderen in hun hemd werden gezet. Zo kon men lachen als een boer die kiespijn heeft als het over de eigen dwaasheid ging en zich verknouelen als het over anderen ging. Nu, na 4½ eeuw, ontgaat ons het opwindende ervan, maar wie de starre levens- en kerkelijke opvattingen uit die tijd kent, begrijpt hoezeer Erasmus op komische wijze heilige huisjes omver wierp. Voorzichtig als hij was noemde hij iemand bij name.

Dit brengt ons op de zogenaamde lafheid, die Erasmus vaak is aangewreven. Het zou moediger geweest zijn als Erasmus zijn vijanden bij name had genoemd en hen in woord en geschrift had aangevallen.

Men vergelijkt hem in dit opzicht in zijn nadeel met Luther, moedig, doch tevens lomp en grof tegen de heersende kerkelijke opvattingen. Hoewel er grote overeenstemming tussen beider opvattingen bestaat heeft Erasmus nooit enige sympathie gevoeld voor de hervorming van Luther. Erasmus wenste geen revolutie, doch slechts een vredelievende evolutie.

De eenheid van de katholieke kerk was hem lief. Hij was een hartstochtelijke tegenstander van oorlog en strijd, vooral van bloedvergieten. Hij getuigt hiervan vele malen in zijn geschriften. 'Een verloren vrede is altijd nog beter dan de beste oorlog', is een van zijn uitspraken. In het bijzonder is hij gekant tegen zogenaamde heilige oorlogen, waarbij in naam van God of van een geloof anderen worden gedood. De mens in zijn betrekkelijkheid van inzicht heeft nooit het recht zijn medemensen op grond hiervan te dwingen of af te slachten. Diepe indruk heeft op hem gemaakt Paus Julius de Tweede, die meer een krijgsman en veroveraar was dan een vertegenwoordiger van de vrede. In Bologna zag hij in 1506 de intocht van de zegevierende Paus aan het hoofd van zijn troepen. In plaats van mee te juichen met de massa was Erasmus ontzet dat de stedehouder van Christus oorlogstriomfen vierde.

Erasmus was een groot stylist en hij hield ervan gelegenhedsgeschriften op te

stellen, die meer brillant dan inhoudsvol waren. Zo schreef hij o.a. een *Lof der Geneeskunde*, die eigenlijk niets bijzonders inhield. Wij moeten Erasmus dan ook hoofdzakelijk als taalkundige zien, die zich het klassiek Latijn zodanig had eigen gemaakt, dat hij daarin vlot kon schrijven en spreken, hetgeen in de Middeleeuwen uitzonderlijk was. Bovendien heeft hij zich vanaf zijn dertigste jaar in het Grieks verdiept en was al spoedig in staat om ook Grieks te lezen en te schrijven, zowel klassieke als het Koinè-grieks, waarin het Nieuwe Testament is geschreven. Daarom heeft hij het later aangedurfd om een nieuwe vertaling te maken van het Nieuwe Testament uit het Koinè-grieks in het Latijn, iets wat vóór hem Hieronymus in de vierde eeuw na Christus reeds had gedaan. De vertaling van Hieronymus was algemeen door de katholieke kerk aanvaard geworden en heette de Vulgaat.

Erasmus kon aantonen dat Hieronymus de oorspronkelijke Griekse tekst op vele plaatsen onjuist had vertaald, eigen interpretaties had gegeven, terwijl vrome toevoegingen, o.a. over de Heilige Drieëenheid waren geschied, die in de oorspronkelijke tekst in het geheel niet voorkwamen. Erasmus' vertaling noemde hij het *Novum Instrumentum* en hij stelde haar tegenover de algemeen aanvaarde vertaling, waardoor hij ook om die reden zich vele vijanden op de hals haalde. Ook van verscheidene Romeinse schrijvers heeft hij vertalingen gegeven. Zijn grootste taalkundige werk is wel de verzameling spreekwoorden: *De Adagia*, aanvankelijk klein opgezet, later uitgegroeid tot wel 4000 spreekwoorden en zegswijzen.

Ook thans nog een belangrijk hulpmiddel om door te dringen in het denklevens van Middeleeuwen en Renaissance. Bovendien gaf hij zijn *Adagia*, die schitterend gedrukt werden uitgegeven door de uitgeverij Froben in Bazel, een commentaar waarin hij zijn visie over staatsinstellingen, het koningschap, de kerk en de kerkelijke gebruiken duidelijk uiteenzette.

Aan kritiek ontbrak het hem niet. Over de arend zegt hij: De arend is het evenbeeld van de koning, want hij is een vleeseter, een rover, een vernietiger, eenzaam is hij gehaat door allen, de pest voor allen enz. In deze felle bewoordingen tracht Erasmus het misbruik dat van de koninklijke macht gemaakt kan worden te schilderen.

Door zijn grote belesenheid en zijn feilloze kennis van het klassiek Latijn en van het Grieks was Erasmus een vooraanstaand beoefenaar van de wetenschap der klassieke cultuur, in die tijd de *Humaniora* geheten. Men meende dat door de beoefening van de *Humaniora* ook de mens tot een ware edele mens ontwikkeld kon worden. Erasmus is dus ook in deze zin van het woord een humanist. De studie der oude talen en van de klassieke cultuur veredelt de mens. Dat de humanist door zijn belangstelling voor de hoogstaande oude culturen kritischer komt te staan tegenover het Christendom ligt voor de hand, zodat later humanisme en atheïsme min of meer gelijklopende begrippen zijn geworden. Dit was in de tijd van Erasmus echter beslist niet het geval. Erasmus heeft zich altijd een overtuigd Christen gevoeld. Daar waar hij misstanden in de kerk aanwees voelde hij niets voor opstandige reformatie, doch uitsluitend voor loutering of regeneratie. Bij het aanwijzen van deze misstanden maakte hij gebruik van humor of spot, doch nooit van lompe taal, scheldwoorden e.d., een methode waaraan Luther zich bezondigde en waarvoor Erasmus een superieure minachting had. Erasmus was de fijnbesnaarde erudiet, Luther een bruto, die overigens door zijn reformatie meer bereikt heeft dan Erasmus met zijn fijnzinnige beschouwingen. Verder is het zeker dat Luther en ook de andere hervormers, zoals Melanchton en Zwingli veel argumenten uit zijn werken hebben geput.

Na de *Lof der Zotheid* is het meest beroemde werk van Erasmus de *Colloquia*, de samenspraken. Zij geven gesprekken weer, meest tussen twee mensen over uiteenlopende onderwerpen. Hij krijgt hierin alle gelegenheid om zijn opvattingen over de misstanden in de kerk, in het huwelijk, in de samenleving en in de

gebruiken van zijn tijd uiteen te zetten. Alles echter op humoristische wijze. Een bekend voorbeeld is het verhaal van de schipbreuk, waarin een overtocht van het vasteland naar Engeland wordt beschreven, waarbij het schip in een storm terecht komt; de touwen scheuren en de zeilen werden aan flarden geslagen. De reacties van de bemanning en de passagiers worden op kostelijke wijze weergegeven. Allen beginnen te bidden, de heilige maagd aan te roepen, die als Sterre der Zee heerseres der wereld enz. wordt gevleid. Men biedt gouden bergen aan als men levend de vaste wal mag bereiken en men deed allerlei ge- loften. Een passagier beloofde aan de heilige Christoffel een waskaars zo groot als het beeld in Parijs zelf. Zijn buurman stootte hem aan en zei: weet wel wat je belooft, dat kun je toch niet betalen. De ander antwoordde op gedempte toon (dat mocht Cristoffel niet horen): Houd je mond, malloot. Denk je dat ik meen wat ik zeg? Erasmus verzucht dat deze passagier wel een Hollander moet zijn geweest.

Op deze wijze maakte Erasmus het bijgeloof belachelijk. Hij wijst dan ook het aanroepen van Maria, het aanbidden van heiligen en reliquieën', alsmede van het kruishout af. Hij ziet niets in de vele gebruiken en uitwassen van de katholieke kerk. Hij meent niet dat Gods genade door middel van een aflaat gekocht kan worden, noch dat men door biecht en penitentie zijn ziel kan zuiveren. Het is niet het doen van boete maar het hebben van berouw dat de ziel zuivert. Erasmus baseerde dat op de vertaling van een tekst uit het Griekse origineel van het Nieuwe Testament, namelijk Mattheus 3-2, waar in het Grieks staat: *Metanoëite*, wat in de Vulgaat vertaald werd met *penitentiam agite*, een onjuiste vertaling die boete doen betekent, terwijl Erasmus vertaalde: *ad mentem redite*, keer in tot U zelf. De zelfinkeer leidt tot loutering, niet het opzeggen van gebeden als penitentie.

Het is duidelijk dat Erasmus door de kerk als een ketter werd beschouwd. Hij kon veroordeeld worden tot de brandstapel of gedwongen worden tot herroeping, wat hy zeker niet gedaan zou hebben. Om zich te onttrekken aan veroordeling heeft Erasmus enorm gereisd. Hij woonde overal slechts korte tijd. In de Nederlanden is hij maar enkele malen teruggekeerd. Wel verbleef hij enkele jaren in Leuven. Deze universiteit was echter een bolwerk van katholieke dogmatiek. Hij heeft verscheidene malen in Parijs aan de Sorbonne gestudeerd en daar zelfs graden behaald, doch moest telkens weg als de weerstand te groot werd of wanneer de pest dreigde, waarvoor hij ook zeer beducht was en steeds vluchtte. In Londen had hij overtuigende vrienden, o.a. de bekende humanist Thomas More en in Oxford John Colet.

Een bijkomstige reden voor zijn vele reizen was ook zijn chronisch gebrek aan geld. Erasmus hoopte door het contact met hooggeplaatste personen geld te verkrijgen voor zijn bestaan. Dit is hem maar zeer ten dele gelukt. Hij was eigenlijk altijd afhankelijk van de gastvrijheid van zijn vele vrienden.

De secretaris Spalatin van de keurvorst Frederik van Saksen beschreef een gesprek tussen de laatste met Erasmus, waarbij Frederik vroeg wat naar Erasmus' mening Luther misdaan had. Erasmus warmde zijn handen aan het vuur van de open haard, die zijn tengere gestalte tegen de rode achtergrond aftekende. Hij dacht lang na, glimlachte fijntjes en antwoordde: 'Niet anders dan dat hij de paus naar de kroon en de monniken naar de buik gegrepen heeft!' Het is duidelijk dat de erudiet Erasmus het met de ruwe dogmatische theoloog Luther ook niet kon vinden. Hij schreef: Met het meeste wat Luther leert ben ik het eens, maar bij God, ik wensde dat hij een beminlijker mens ware!

Over de verhouding van Erasmus en Luther kan men uitgebreid worden ingelicht door Dr. A. Vloemans in zijn boek „Erasmus”, mijns inziens het beste wat over Erasmus is geschreven en waaraan in het bovenstaande veel is ontleend.

Wat is de reden dat men in dit jaar 1969 zoveel aandacht aan Erasmus wijdt?

De reden is dat Erasmus geacht wordt 500 jaar geleden te zijn geboren. Of dit geboortjaar juist is, blijkt uit niets. Meer dan 20 maal geeft Erasmus zijn geboortjaar anders aan. Het blijkt dat hij een onecht kind was van een katholieke priester en de dochter van een arts. Hij heeft zijn hele leven zich diep geschaamd voor zijn onwetmatige geboorte, een schande die iemand zijn leven lang meedroeg. Pas Paus Leo X heeft hem van deze schande officieel ontslagen.

Opvallend is dat vier opeenvolgende pausen Erasmus allen de hand boven het hoofd hielden, ondanks zijn opstandige geschriften, in de eerste plaats Julius II, van wie Erasmus toch niet veel goeds te vertellen had en over wie hij, zij het anoniem, een geschrift ter perse legde, geheten *Julius exclusus*, waarin gemeld wordt dat Julius na zijn dood in volle wapenuitrusting bij Petrus aan de hemelpoort komt, doch wordt teruggewezen wegens zijn wreedheid en bloeddorst.

Intussen is het interessant om te melden dat Erasmus in Rotterdam geboren is en ondanks de verhalen die hij vertelde over het feit dat zijn vader zich pas later in het klooster zou hebben teruggetrokken na een vervalst bericht dat zijn vrouw overleden was, blijkt dat hij inderdaad een onecht kind was en dezelfde vader, die al lang geestelijke was, heeft ook nog een broer verwekt bij deze zelfde moeder.

Overigens heeft de vader de beide jongens een goede opvoeding laten geven, o.a. in het klooster 'des Gemenen levens' in Deventer. Later, toen de vader overleden was, zijn de zoons in een klooster opgevoed en is Erasmus daar ook tot priester gewijd. Van zijn kloosteropleiding heeft hij niets goeds te vertellen. Hij beschouwt de kloosterlingen als ruwe lieden van laag allooi. Wel heeft hij in het klooster te Steyn bij Gouda alle religieuze boeken die er waren in de kortst mogelijke tijd doorgelezen. Hoewel Erasmus zich altijd een trouw zoon van de katholieke kerk heeft genoemd, heeft toch ook op hem het latere humanisme gebouwd, want het is duidelijk dat Erasmus in de hoge edele waarde van de mens meer zag dan in de christelijke kerk. De mens heeft in zichzelf de sluimerende krachten tot de hoogste en edelste ontwikkeling, beloften voor het hiernamaals of angst voor het hiernamaals zijn niet nodig. Volgens het humanisme van onze dagen zijn alle beschouwingen over God en hiernamaals volledig speculatief. Om een zedelijk hoogstaand mens te zijn en goed te handelen is het niet nodig dat een mens zich aan het christelijke geloofsleven onderwerpt. De mens is vrij om te geloven wat hij wil, als hij aan zijn geloof maar geen dwang verbindt om anderen te overheersen. Elk geloof dat zich meester maakt van wereldlijke macht en dwangmaatregelen gebruikt of zelfs mensenbloed vergiet kan nooit een goed geloof zijn. De ware aristocraat van de geest heeft geen voorspiegelingen over het hiernamaals of bedreigingen nodig. De zin van het leven ligt in het hier en in het nu, niet in de schone woorden, maar wel in de schone innerlijke gezindheid, die tot uiting komt in daden van mensenliefde in de meest verheven zin van het woord.

Het is merkwaardig hoe de christelijke kerk van onze dagen aarzelend naar het humanisme neigt. Beschouwingen over het hiernamaals, over God als een los en boven de mensheid staande persoon, die er was vóór de wereld bestond en zichzelf uit het niets heeft geschapen zijn op de achtergrond gedrongen.

Reeds Bergson meende dat God zich in de wereld verwerkelijkt: 'Dieu se fait' en Teilhard de Chardin meent dat God in de mens de ontwikkeling tot stand brengt van alpha naar omega, waarbij de uiteindelijke mens gelijk zal worden aan God zelf.

Voor Erasmus ligt de zin van het leven in het hier en het nu. Vandaar dat hij in zijn samenspraken en in de Lof der Zotheid de dagelijkse voorvallen op smakelijke wijze en psychologisch zuiver kan beschrijven, waarbij de ironie het betrekkelijke van alle eenzijdigheid en geestdrijverij in het licht stelt. Het inzien van de dwaasheid van onze hevige gemoedsreacties en onze felheid is een heilzaam geneesmiddel.

De psychotherapie van alle onbeheerstheid en eenzijdige doordraverij, die kan

leiden tot het willen dwingen van onze medemensen om onze inzichten te delen en die zelfs kan leiden tot moord en oorlog, is gelegen in het herkennen van de dwaasheid van onze strevingen.

De milde ironie en de voortdurende zelfspot maakt voor de humanist het leven tot een carnaval, waarin de gepersonifieerde dwaasheid onze eenzijdigheid tempert en ons behoedt voor onverantwoorde handelingen en uitlatingen.

Erasmus laat de Zotheid zeggen: Welaan: ik verkondig de Lof der Zotheid. Ik beweer dat de zotheid de bron is van alle leven, van alle levensgeluk, want wat is er zotter op de keper beschouwd dan liefde en voortplanting. Zelfs de grootste wijsgeren moeten hun ernstig gezicht ontrimpelen en zich vertonen met dat deel van het lichaam dat altijd de lachlust opwekt en zich bewegen in dwaze situaties, die met hun hooggeroemde wijsheid wel in kontrast staan.

De wetenschappen hebben de mens niet gelukkiger gemaakt. De minst gevaarlijken zijn dezulke, die onder het bereik van de zotheid vallen. De sterrekundigen worden uitgelachen, de natuurkundigen worden geminacht en om de professoren in de redeneerkunst bekommert zich niemand. *Alleen de geneesheer weegt op tegen vele anderen.* En zelfs van dit slag geleerden wordt iemand hoe ongeleerder en dommer hij is, destemee geëerd, zelfs bij de hoge heerschappen. En toch is de geneeskunde vooral zoals zij door velen wordt uitgeoefend niets anders dan een vleierij!

De kikvorsen van de Stoa (de Stoïcijnen) kwaken: Niets is rampzaliger dan waanzin. Maar een grote mate van zotheid komt óf zeer nabij de waanzin óf is zelfs waanzin, want wat is waanzin anders dan verbijstering van de geest? Deze kikkers zijn echter het spoor geheel bijster, want niet alle krankzinnigheid maakt al dadelijk ongelukkig. Anders zou Horatius niet gezegd hebben: Begoochelt mij een beminlijke waanzin? en Plato zou niet gesproken hebben over de waanzin van dichters, waarzeggers en verliefden, die tot de voornaamste goederen van het leven gerekend moeten worden. Hij doet zich voor als een aangename doling van de geest, die de ziel van kwellende zorgen bevrijdt en haar vervult met genietingen. Cicero noemt deze zotheid een groot geschenk der goden, omdat zij hem mogelijk maakt een groot leed niet te voelen. Een inwoner van Argos had het nog niet zo mis, die in zoverre krankzinnig was, dat hij hele dagen alleen in de schouwburg zat, lachend, handenklappend en genietend, omdat hij geloofde dat er prachtige treuspielen werden gegeven, ofschoon er geen voorstelling was, terwijl hij in alle andere betrekkingen van het leven zich als een braaf man gedroeg. Toen hij door bloedverwanten na toediening van geneesmiddelen van zijn ziekte verlost was en zichzelf was geworden, voer hij tegen hen uit: Waarachtig vrienden, bitter leed deed gij mij aan. Gij hebt mij met geweld ontroofd de zoete dwaling van mijn geest.

De zotheid verschaft meer dan gewoon genot, zowel aan hen die er mee behept zijn, als aan anderen die er zich mee vermaken. De ene gek lacht beurtelings om de andere en zij verschaffen elkaar wederkerig genoeg en zo zal men niet zelden zien dat de grootste gek lacht om de kleinste!

Hoe arm en geestloos zou het menselijk bestaan zijn zonder de gulle schaterlach, de stille humor of de ironische glimlach van de zotheid!

Erasmus besluit dat ook een gek weleens een waar woord kan zeggen en dat ook in de waanzin de waarheid verborgen ligt. De Zotheid zegt tenslotte: Vaart wel, juicht mij toe, leeft en drinkt, roemruchtige priesters in het heiligdom der zotheid! Op de vraag of Erasmus heeft bijgedragen aan de ontwikkeling van de psychiatrie kunnen wij thans volledig 'neen' antwoorden. Van zijn aanbeveling van de Zotheid als therapie voor de al te nadrukkelijke strevingen van de mens kunnen wij hem dankbaar zijn. De dwaasheid is de keerzijde van de nadrukkelijkheid. De mens in zijn eezuchtig streven is belachelijk, maar zodra hij zijn eigen belachelijkheid inziet wordt hij een ander mens. Zo geeft Erasmus dan toch geheel onverwacht iets meer inzicht in de menselijke psychische structuur.

SUMMARY

Erasmus, important for psychiatry?

It is supposed, that Erasmus of Rotterdam, the great humanist, was born 500 years ago in 1469. Why? Erasmus himself many times gives another year of birth. Why?

We have tried to make this clear. In the same time we have considered the question this brilliant philologer has contributed to psychiatry. His most important work — the praise of foolishness — world suggest so.

Het bestuur van de Vereniging Doorgangshuis

„DE HELPER HAVEN”

te Groningen roept voor spoedige indiensttreding sollicitanten op voor de functie van

Zenuwarts

(met belangstelling voor
kinderspsychiatrie)

Salaris nader overeen te komen, terwijl opname in het pensioenfonds mogelijk is.

Sollicitaties te richten aan de directeur, Haydnlaan 6, Groningen.

De Helper Haven is een ortho-pedagogisch instituut voor observatie en behandeling van kinderen van 0—21 jaar.

Deze fonctionaris zal mede het beleid bepalen en tevens worden belast met de coördinatie en leiding van de wetenschappelijke medewerkers, het maatschappelijk en cultureel werk.